

Behice Boran (1910-1987)

Soyadı Kanunu'ndan önceki adıyla Behice Sadık, 10 Kasım 1910'da Bursa'da doğdu. Behice Boran'ın babası Sadık Bey ve annesi Mahire Hanım, Kazan Tatarlarındandı. Babası Sadık Bey, Bursa'da zahire tüccarıydı. Annesi Mahire Hanım ise ev kadınıydı. Sadık Bey ve Mahire Hanım okuryazar insanlardı ve Bursa'da oturdukları sokakta onlardan başka okuryazar kimse yoktu. Sadık Bey ve Mahire Hanım çocuklarının tahsiline büyük önem verdiler. Büyük çocukları Kâmil'i sultanide (lise) ve İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde okuttular. Büyük kızları Nefise'yi ortaokuldan (rüştüye) sonra öğretmen okuluna (darülmuallimat) yolladılar. 20. yüzyılın başlarında bir kız çocuğunu öğretmen okuluna göndermek cesur bir adımdı. Küçük kızları Behice, Bursa'da başladığı iptidaiyi (ilkokul), İstanbul'daki Fransız rahibe okulunda tamamladı. Çünkü aile, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Temmuz 1920'de İstanbul'a göçmek zorunda kalmıştı. Behice Boran, Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nin üç yıllık orta kısmından 1927'de birincilikle mezun oldu. Amerikan Kız Koleji'nin dört yıllık lise kısmını yine birincilikle 1931'de bitirdi.

Behice Boran, kolej mezunu bir genç kız olarak ülkesinin durumunu nasıl gördüğünü 75 yaşındayken kendisiyle yapılmış bir söyleşide şöyle tasvir ediyordu:

“Türkiye'nin durumunu, o günkü aklımla anlayabildiğim kadar, işte yoksuldu, Avrupa ülkelerinden geriye, onlara yetişmek lazımdı. Atatürk de zaten o zamanki deyimiyse muasır medeniyete ulaşmak, yani çağdaş uygarlığa ulaşmak olarak koyuyordu hedefi. Çünkü ulaştırmak lazımdı. En genç yaşlarda yerleşti bu fikir bana.”

Behice Boran, Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduğunda daha 21 yaşında, yoksul bir ülkeyi kalkındırmak ve geri bir memleketi uygarlaştırmak ülkülerini benimsemiş bir genç yurtseverdi.

Amerikan Kız Koleji'nden iyi dereceyle mezun olanlar, o zamanlar ABD'ye master yapmaya gidebiliyordu. Behice Boran böyle bir başvuru yapmayı tercih etmedi; çünkü insanın önce kendi memleketindeki olanakları kullanması, ondan sonra öğrenimini ilerletmek için yurt dışına gitmesi gerektiğine inanıyordu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kayıt yaptırdı. Üniversiteye devam ederken bir yandan da Amerikan Kız Koleji'nin hazırlık sınıfına ders verdi. İki yılı tamamladıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavı geçerek İngilizce öğretmeni oldu. Görev yeri olarak ablası Nefise Ural ve eşi Alim Can Ural'ın yaşadığı Manisa'yı tercih etti.

Behice Boran, kolej yıllarında bir ara mimar olmayı hayal etmişti. Fakat öğretmen olup halk çocuklarını aydınlatma fikri sonunda ağır basmış, güzel binalar yapmak yerine iyi insanlar yetiştirmeyi tercih etmişti. Şimdi eski bir Osmanlı sancağında öğretmenlik yılları başlıyordu. Behice Boran 1933-34 eğitim öğretim döneminde Manisa Orta Mektebi'nde İngilizce öğretmenliği yaptı. Bütün enerjisini derslerine veriyor, derslerden artakalan zamanlarda öğrencilere yardım ediyordu. Bunun dışında Amerikan Hastanesi'nin ABD ile yazışmalarını yürütüyor, başhekime ve birkaç öğretmen arkadaşına İngilizce dersi veriyordu. Kendisi de Fransızcası ve İngilizcesine yeni bir dil ekleyebilmek için çabılıyor, cumartesi akşamları Almanca dersi alıyordu.

Manisa günlerinde Cumhuriyet ve Hilal-i Ahmer balolarına, Halkevi'nin danslı müsamerelerine, Yardım Sevenler Cemiyeti'nin etkinliklerine katılıyor, bazen otomobil gezintilerine çıkıyor, kırlarda bisiklet sürüyordu. Hilal-i Ahmer Gençlik Derneği'nin üyesiydi. Çocuklar ve gençler için düzenlenen eğlencelerde görev alıyor, ulusal bayram günleri için yapılan organizasyonlarda çalışıyordu. Behice öğretmen, Türk İnkılabının ülküleriyle yetişmişti, gelecek nesillerin de bu ülkülerle yetişmesinden kendisini sorumlu tutuyordu. İstanbul'daki annesine Manisa'dan şöyle yazıyordu: “Acaba

şunlara tesir edebilir miyim, bazı yüksek duyguları biraz olsun aşlar mıyım diye diye didiniyorum.”

Behice öğretmen Manisa’da birinci yılını tamamlamadan, hiçbir başvurusu olmadığı halde ABD’deki Michigan Üniversitesi’nden doktora için burs teklifi aldı. Amerikan Kız Koleji’ndeki görevi sona erdikten sonra ABD’ye dönen tarih öğretmeni, onun adını Michigan Üniversitesi’nin burs komitesine vermiş, komite de ona davet mektubu yollamıştı. Belgeleri hazırlayıp ABD’ye gönderen Boran, 1934 ilkbaharında öğretmenlik görevinden ayrılarak ABD’ye gitti. Michigan Üniversitesi’nde sosyoloji alanında doktora yapmaya başladı.

Behice Boran, sosyoloji öğrenimini tesadüfen seçmemişti. Türkiye’nin çağdaş uygarlığa ulaştırılması ülküsüne bağlanmış, bu mücadelede kendisini önce öğretmen olarak konumlandırmıştı. Amerikan Kız Koleji’ndeki ve Manisa Orta Mektebi’ndeki öğretmenlik deneyimleri sırasında eğitimin önemli olduğunu ama toplumsal kalkınma için tek başına yeterli olmadığını fark etmişti. Türkiye’nin çağdaş uygarlığa ulaşabilmesi için insanların bilinci kadar toplumun yapısının da değiştirilmesi gerektiğine inanmıştı. Toplumbilim demek olan sosyolojiye bu yüzden yönelmişti. Ama sosyolojide aradığını bulamayacaktı. Uğradığı hayal kırıklığını şu sözlerle açıklayacaktı:

“Yıllar yılları izliyor, sosyoloji öğrenimim sürüyor, ama ben okutulan derslerde aradığımı bulamıyordum. Her sosyolog başka bir telden çalıyordu ... Adeta bir bunalıma girdim.”

Tam bu kritik dönemde Behice Boran’ın hayatını büsbütün değiştirecek bir tesadüf yaşandı. 1937 yılında bir gün sosyoloji bölümündeki profesörlerden birinin oğlu olan ve sosyoloji doktorası yapan bir arkadaşıyla kuramsal sorunlar hakkında konuşuyorlardı. Konuşma sırasında Behice Boran Emile Durkheim’a, arkadaşı ise Karl Marx’a gönderme yapıyordu. Durkheim’ı iyi bilen Boran Marx’ı hemen hiç tanııyordu, Marx’ı iyi bilen arkadaşının ise Durkheim hakkında yeterli bilgisi yoktu. Behice Boran Marx’ı, arkadaşı ise Durkheim’ı okuduktan sonra tekrar buluşmaya ve aralarındaki kuramsal tartışmayı sürdürmeye karar verdiler. Behice Boran işte o andan itibaren Marx’ın eserlerini okumaya yöneldi. Marksizmle macerası başladığında 27 yaşındaydı. Kendisi Marksizmin hayatını nasıl değiştirdiğini şu sözlerle ifade etmişti: “Marksizm bütün dünyayı değiştirdi. Bütün çelişkiler çözüldü. Her şey yerli yerine oturdu sistematik ve tutarlı bir biçimde. Müthiş bir ferahlama, rahatlama ve müthiş bir sevinç duydum bundan dolayı.”

Toplumsal duyarlılıkları ve düşünsel yatkınlıklarıyla ABD’de tesadüfen tanıştığı Marksizm, Behice Boran’ın bundan sonraki hayatının kılavuzu oldu. Düşüncelerine, eserlerine, eylemlerine ve boylu boyunca bütün hayatına yön verdi. O, 20. yüzyıl Türkiye’sinin en önemli Marksist aydınlarından biri olarak tarihe geçecekti.

Behice Boran, ABD’de geçirdiği yaklaşık beş yılda kendisini cumhuriyet Türkiye’sinin bir temsilcisi gibi konumlandırdı. Annesine yazdığı bir mektubunda “... ben burada âdeta Türkiye’nin mümessili[yim]. Kabil olduğu kadar her cihetten yalnız ders değil, giyiniş, başkalarına muamele ediş bahsinden iyi ve kusursuz olmaya, iyi bir tesir bırakmaya çalışıyorum” diyordu. Derslerindeki başarısının, giyimindeki şıklığın, insanlarla ilişkilerindeki olumluluğun genç Cumhuriyet’in hanesine yazılacağını düşünerek davranmak onun için bir görünüm değildi; yurtseverliğinin özüyüdü.

ABD’deki yıllarında Türkiye’deki inkılabın ilerleyişini uzaktan da olsa heyecanla takip ediyor ve Amerikalı arkadaşlarına gururla anlatıyordu. Annesine 1938’de yazdığı bir mektupta, “İnkılabın verdiği yapıcı hamle memleket genişliğinde inkişaf ediyor demek. O hamleyi âdeta ben de buradan hissediyorum” diye yazıyordu. Michigan ve Detroit’te, çeşitli derneklerin düzenlediği etkinliklerde Türkiye üzerine konferanslar veriyor, yerel gazetelerin muhabirleriyle söyleşiler yapıyor, ülkesinde süregiden inkılabın anlamını anlatıyordu.

Kendisini her an ülkesine ve halkına karşı sorumlu hisseden genç yurtsever, uzaklarda önce babasını sonra da

kendisinin de dahil olduğu genç nesillere Cumhuriyeti emanet eden Atatürk'ü kaybetmenin kederini yaşadı. Babası Sadık Boran'ı ABD'deyken, muhtemelen 1936 baharında kaybetti. Yaklaşık iki yıl sonra da Atatürk, Behice Boran'ın doğum gününde hayata veda etti. Annesine yazdığı bir mektupta Atatürk'ün ölümüne ilişkin havadisleri radyodan dakikası dakikasına izlediğini yazıyordu.

Behice Boran *Meslekî Hareketlilik Üzerine Bir Çalışma: Birleşik Devletler'de Mesleki Gruplaşmanın Yaş Aralıklarına Göre Dağılımının Bir Çözümlemesi (1910-1930)* başlıklı teziyle sosyoloji doktoru unvanını aldığı tarihte Şubat 1939'du. Manisa'dan genç bir İngilizce öğretmeni olarak ABD'ye gelmişti ve yaklaşık dört buçuk yıl sonra sosyoloji doktoru Behice Boran olarak tekrar yurduna dönüyordu.

Behice Boran, Türkiye'ye döndükten hemen sonra Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in talimatıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak atandı. Hayatında, DTCF'ye atandığı 31 Mayıs 1939'da başlayıp üniversite öğretim üyeliğinden kesin olarak koparıldığı 12 Temmuz 1948'e kadar sürecek yepyeni bir dönem başlıyordu.

DTCF'de istatistik, şehir sosyolojisi, sosyolojiye giriş ve metodoloji dersleri veren Behice Boran öğretim üyesi olarak Ankara'da yıldız gibi parlıyordu. Öyle güçlü, öyle kalıcı, öyle olumlu izlenimler bırakıyordu ki dokunduğu insanlarda, bunların izi yıllar boyunca silinmiyordu. Sözelimi DTCF'de öğrencisi olan ve sonra Türkiye'de sosyolojik düşünce ve araştırmada yıldızlaşan Mübeccel Kıray aradan on yıllar geçtikten sonra şöyle diyordu onun hakkında:

"Ben dünyanın değişik üniversitelerinde hocalık yaptım, her yerde hem hocalarla temas ettim hem öğrencilerle temas ettim. Behice Hanım kadar ihatalı insana rastlamadım. Çok geniş bir kavrayışı vardı, çok geniş. ... O müthiş bir insandı."

Derslerini, öğrencilerini, fakültesini önemsemek ve bunların hepsiyle en iyi şekilde ilişki kurmak Behice Boran için çok önemliydi. Fakat onun bunlar kadar önemseydiği bir başka şey daha vardı: Türkiye'nin toplumsal yapısını araştırmak.

İlk köy incelemelerine, DTCF'den meslektaş ve arkadaşları Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Adnan ve Nazife Cemgil'le birlikte başladı. Sonradan Türkiye bilim ve siyaset hayatına adları altın harflerle yazılan bu isimler 1940 bahar-yaz döneminde Ankara köylerini incelediler.

Behice Boran, saha çalışmalarını, 1941 yılında vaktiyle öğretmenlik yaptığı Manisa'nın Tepecik köyünde sürdürdü. Buradaki incelemelerini *Bir Köy Üzerine Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki* başlığıyla doçentlik tezi olarak sundu. Jüri üyesi Profesör Emin Erişirgil, bu tez için yazdığı raporda şöyle diyordu: "... Behice Boran bu eseriyle ... sosyal problemleri koyuş şekli bakımından ... çok nadir görülen bir kavrayışa sahip bulunduğunu ispat etmiştir."

Boran, doçentlik tezini verdikten sonra Manisa köyleri üzerine yaptığı araştırmayı sürdürmeye karar verdi. 1942 yazında öğrencisi ve asistanı Fatma (Taşkingöl) Başaran'la birlikte tekrar Manisa'ya gitti. 58 gün boyunca ova ve dağ köylerinde incelemeler yaptı. Behice Boran'ın Manisa köylerindeki araştırmalarının verimi *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adıyla yayımlanan ve Türkiye sosyal bilimler tarihinde çığır açan bir kitap oldu. Peşinden gelen şehir ve köy sosyolojisi çalışmaları hep onun izinden gitti, onu örnek aldı, ona öykündü.

Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Adnan ve Nazife Cemgil gibi isimlerle Ocak 1941'de bir bilim ve kültür dergisi yayınlamaya başladı: 15 Mart 1944'te kapatılana kadar 42 sayısı yayımlanan *Yurt ve Dünya*. Boran, siyasal olmaktan ziyade kişisel nedenlerle Kasım 1942 tarihli 21. sayısından itibaren *Yurt ve Dünya*'dan ayrılarak Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Adımlar* adlı bir başka dergi çıkarmaya başladı. İlk sayısı

Mayıs 1943'te çıkan *Adımlar* Mayıs 1944'e kadar 11 sayı yayımlandı. 12. sayısı basıldı ama dağıtılmadı. *Adımlar* ile *Yurt ve Dünya*, İkinci Dünya Savaşı koşullarında ırkçı-turancı çevreler tarafından "iç düşman" ve "kızıl tehlike" olarak gösterildi, şiddetli saldırılara uğradı. Her iki dergi de Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in de tembihiyle yayın hayatına son verdi.

Behice Boran'ın DTCF dönemindeki sosyoloji çalışmaları Ankara ve Manisa köyleriyle sınırlı değildi. Şehir sosyolojisi başlığı altında değerlendirilebilecek çalışmaları da vardı. Bu türden çalışmalara imkân yaratmak için de her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu. Suçlu çocuklar üzerine araştırma yapma, eski Ankara aileleriyle temas arama, düğünlerde sosyolojik ipuçları bulma gayretleri sonucunda yazdığı metinleri başta *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* olmak üzere değişik dergilerde yayımladı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşılırken faşizm ve demokrasi Türkiye siyasetinde en önemli tartışma konularıydı. Boran, Türkiye tarihinde çok kritik bir yıl olan 1945'te bu konulara odaklanan yazılar yayımladı. Sabiha ve Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan *Tan* gazetesinde demokrasi üzerine yazdığı bir dizi yazı, demokratik bir sisteme geçmeye yönelik Türkiye'ye yeni perspektifler sunuyordu. Türkiye Gençler Derneği'nin yayımladığı *Ant* dergisindeki yazıları ise faşizmin sınıfsal temellerine odaklanıyordu. Behice Boran, Serteller tarafından 1 Aralık 1945'te tek bir sayı yayımlanabilen ama etki gücü çok yüksek olan *Görüşler* dergisinin kuruluşunda yer almıştı. Sabiha Sertel, *Görüşler*'in birinci sayısında yer alacak yazılarla ilgili toplantıyı Behice Boran'ın Ankara'daki evinde yaptıklarını yazıyordu.

Görüşler dergisi çok partili hayata geçmeye hazırlanan Türkiye siyasetindeki dengeleri değiştirebilecek türden yeni bir koalisyonun kürsüsü gibi görünüyordu. Bu bakımdan da büyük bir siyasal saldırının hedefi oldu. *Görüşler* ve *Tan* gazetesi Türkiye siyasal tarihine "Tan baskını" olarak geçen bir saldırıya maruz kaldığında tarih 4 Aralık 1945'ti.

Behice Boran, tarihe "Tan Baskını" olarak geçen olaydan 10 gün sonra, 14 Aralık 1945'te Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'le birlikte DTCF'deki görevinden Bakanlık emrine alındı. Üç öğretim üyesi, DTCF'deki görevlerinden alınmaları karşısında hukuk mücadelesi başlattılar. Soğukkanlı, mağrur, bilim insanı kimliğinden asla taviz vermeyen, bükülmez bir duruşla verdikleri bu kararlı mücadele Türkiye toplumu tarafından ilgiyle izlendi. Boran'ın, öğretim üyeliğinden koparılarak Bakanlık emrinde kalışı 15 Aralık 1945-26 Nisan 1946 tarihleri arasında yaklaşık dört buçuk ay devam etti. Ancak sonunda Boratav ve Berkes'le birlikte Danıştay'da açtığı davayı kazanarak DTCF'deki görevine döndü. Behice Boran Bakanlık emrinde olduğu günlerde, 16 Mart 1946'da Nevzat Hatko'yla evlendi. Hatko, Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne bağlı bir memurdu ve Anadolu Ajansı'nda Yunanca mütercimi olarak çalışıyordu.

Behice Boran, 26 Nisan 1946'da fakültesine dönse de üzerlerindeki baskı bitmedi. O zamanlar 3-B olarak anılan Boran, Berkes ve Boratav baskının her türüsüne dirençle karşı koydular, haklarını yasal yollardan sonuna kadar savundular. Ancak onların direngen çabası üniversiteden koparılmalarını önlemeye yetmedi. Siyasi bir kararla kürsülerinden koparıldılar. Nevzat Hatko da eşinden ötürü memuriyetten çıkarıldı. O zamanlar dünyanın en önemli birkaç antropoloğundan biri olan Leslie Whyte, Boran'ın üniversiteden haksız ve hukuksuz bir şekilde atıldığını öğrendiğinde Mübeccel Kıray'a, "yahu," demişti, "ne isterler kızdan. Ben yirmi senelik hocayım; karşımda oturan en akıllı insandı; ondan daha iyisi gelmedi; keşke hiç göndermeseydik onu!" Boran öğretim üyeliğinden çıkarıldığında yurdunda çok önemli yerel çalışmalara imza atmış, sesini dünyaya duyurabilmişti. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) Türkiye'den ilk üyesi sıfatıyla *American Journal of Sociology*'de yazdığı "Sociology in Retrospect" ("Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji) başlıklı makale, dünyanın önde gelen sosyologları arasında tartışmalar

yaratmıştı. Behice Boran akademik çalışmaları engellenmeseydi, Türkiye’de sosyoloji muhtemelen bambaşka bir mecrada ilerleyebilecekti.

Üniversiteden tasfiye edildikten sonra o da Berkes ve Boratav gibi yurtdışındaki üniversitelerden iş önerileri aldı ama yurdunda kalmayı tercih etti. Mîna Urgan’ın dokunaklı sözleri bu tercihin nedenini şöyle dile getirir: “Bunun başlıca nedeni, Behice Boran’ın tutkulu yurtseverliği idi. Memleketini sadece soyut bir kavram olarak değil, elle tutulur bir gerçek olarak severdi. Az gelişmişliğiyle, yoksulluğuyla, eşitsizlikleriyle, haksızlıklarıyla, buruk acılarıyla severdi.”

Behice Boran İstanbul’a döndükten sonra eşi Nevzet Hatko’yla kurdukları tercüme bürosunda çalışmaya başladı. Ev işleri ve tercüme faaliyetleriyle geçip giden hayatta iki şeyden hiç vazgeçmedi; bir yandan sosyoloji literatürünü elinden geldiğince takip ederken bir yandan da yurt sorunlarına duyarlılığının bir gereği olarak yeni mücadele kanalları aradı. Türkiye’de 27 yıllık CHP iktidarı devrilip Demokrat Parti Hükümeti kurulduktan sonra yeni mücadele kanalları açılacak, Behice Boran yeni arkadaşlarla birlikte Türkiye’de barış mücadelesinin öncülüğünü yapacaktı. Behice Boran 14 Temmuz 1950’de, birkaç arkadaşıyla birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti’ni (TBC) kurdu.

Demokrat Parti’nin 25 Haziran 1950’de Kuzey ve Güney Kore arasında patlak veren savaşa, ABD’nin isteğiyle 4 bin 500 asker göndererek katılma kararı alması üzerine TBC tarafından yayımlanan bildiri ve TBMM Başkanlığı’na çekilen telgraf, Boran ve arkadaşlarının çoğunluğunun gözaltına alınıp yargılanmasıyla sonuçlandı.

Behice Boran, TBC davasında uzun yargılama sürecinin ardından 15 ay hapis, beş ay “İstanbul ve Kocaeli illeri mıntıkasında ikamete mecbur tutulmak suretiyle emniyet nezareti altında kalmak” cezasına çarptırıldı. 1 Haziran 1953’te TBC davasıyla ilgili cezasını tamamlayarak Nevşehir Cezaevi’nden tahliye edildikten sonra 25 Eylül 1953’te, Türkiye Komünist Partisi (TKP) Tevkifatında “gizli komünist partisine girmek” iddiasıyla tutuklandı. Boran’ı da kapsayan tutuklamalar, Türkiye’nin NATO’ya giriş sürecinde gerçekleştirilen TKP 1951 Tevkifatı’nın ikinci kısmıydı. Boran, iki aydan fazla Harbiye’de hazırlanmış hücrelerde kaldı. Tahliye edildiğinde tarih 1 Şubat 1954’tü ve hapisane günleri bu kez beş ay kadar sürmüştü. Oğlu Dursun’u da hapislik yıllarında doğurmuştu.

1 Şubat 1954’te TKP davasından tahliye edilmesinden 27 Mayıs 1960’a kadar süregiden dönem Behice Boran’ın suskunluk yıllarıydı. Sivil ve siyasal toplumda herhangi bir biçimde etkin olmadığı gibi entelektüel bir üretimi de yoktu. Behice Boran’ın suskunluk yılları, en yakın arkadaşlarından biri olan Mehmet Ali Aybar’ın Şubat 1962’de Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı olarak siyasete girmesiyle sona erdi; zira Aybar’ın genel başkan olmasının ardından Boran da TİP’e katıldı.

Behice Boran’ın TİP bünyesindeki işlevi dört yönlüydü. Bunlardan birincisi, Marksist kuramcı kimliğiyle ilgiliydi. Onun Türkiye çözümlenmeleri, bu çözümlenmelerde tarihsel maddeci yöntemi kullanışı ve sosyalizmin temel sorunlarına yaklaşımı eşsizdi. Esas olarak erkeklerin yazdığı, konuştuğu ve tartıştığı 1960’lı yılların Türkiye sosyalist düşünce dünyasında Behice Boran tek kadın Marksist kuramcıydı. Bu dönemde yazdığı ve Türkiye sosyalist solu tarihine damga vurmuş eserler arasında çok önemli bir yeri olan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabı Marksist bir kuramcı olarak onun başyapıtıydı.

Boran’ın TİP’deki ikinci işlevi milletvekilliği idi. Parti, 10 Ekim 1965’te yapılan milletvekili genel seçimlerinde on beş milletvekiliyle parlamentoya girdi. Böylece Türkiye siyasal tarihinde bir sosyalist parti ilk kez parlamentoya girerek grup kurmayı başarmış oldu. Behice Boran, TİP’in on beş milletvekilinden biri (Urfa) ve on beş milletvekili içinde kadın olan tek kişiydi.

Behice Boran'ın TİP'deki üçüncü işlevi örgütsel görevlerle ilgiliydi. Mehmet Ali Aybar ve Sadun Aren'le birlikte TİP'in triumvirasındaydı. Kapatıldığı 12 Mart 1971 sonrasına kadar TİP'in merkez yönetiminde çeşitli düzeylerde görevler üstlendi. 3 Ocak 1970'teki Merkez Yönetim Kurulu toplantısında TİP Genel Sekreteri oldu. 29-31 Ekim 1970'te gerçekleştirilen Dördüncü Büyük Kongre'nin ardından 1 Kasım 1970'te toplanan Genel Yönetim Kurulunda TİP Genel Başkanı seçildi ve Türkiye Cumhuriyeti siyasal tarihinin ilk kadın parti genel başkanı oldu.

Behice Boran'ın TİP'deki dördüncü işlevi Bilim ve Araştırma Bürosu'nu yönetmekti. Bu Büro'da partinin Türkiye üzerine tezlerinin, propaganda verilerinin ve parlamentodaki yasama çalışmalarının bilimsel araştırmalarla desteklenmesi için yönlendirici bir konumda bulunuyordu.

12 Mart 1971'deki askeri darbenin ardından tutuklanan tek siyasal parti genel başkanı Behice Boran'dı, partisi TİP de kapatılan iki siyasal partiden biriydi.

Yaklaşık iki buçuk yıl süren tutukluluğunun ardından Behice Boran 14 Temmuz 1974'te Sakarya Cezaevi'nden tahliye edildi. 64 yaşında özgürlüğüne kavuştu ve siyasal hayatının ikinci dönemi işte o gün başladı. TİP'in yeniden kurulması çalışmalarına katıldı ve bir kez daha partinin genel başkanı oldu. Behice Boran'ın yaklaşık sekiz ay süren çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan *Türkiye İşçi Partisi Programı*, onun en önemli eserlerinden biri olmakla kalmayacak, Türkiye sosyalist solunda o zamana kadar yazılmış bütün programatik metinler içinde zirveye yerleşecekti.

Behice Boran, 12 Eylül 1980 sabahı kapısına nöbetçiler dikilip sokağa çıkması yasaklandığında 70 yaşındaydı. Partisinin merkez yöneticileri Boran'ın yurt dışına çıkarılmasına karar vermişti. Kendisi ise yurtda kalmak, mahkemelerde partisini, işçi sınıfını ve sosyalizmi savunmak istiyordu. Ancak sonunda yurt dışına gitmeye razı edildi.

Behice Boran'ın sürgün yılları, 1980 sonbaharından ölüm tarihi olan 10 Ekim 1987'ye kadar sürdü. Kararlı, inançlı, sabırlı ve uzun bir yürüyüşü andıran hayatında hesaplayamadığı tek şey ömrünün kışını sürgünde geçirme ihtimaliydi. "Her şeyi düşünmüştüm bu işlere girerken," diyordu gazeteci Uğur Mumcu'ya, "Hapis yatmayı, baskıları, şunu bunu... Ama yetmiş altı yaşında, bir yabancı ülkede sürgün yaşamak hiç aklıma gelmemişti."

Ömrünün sonlarına doğru gelip geriye doğru baktığında, Türkiye'de sosyalist hareketin farklı tarihsel koşullarında doğmuş iki kolunun; TKP ile TİP'in birleştirilmesinin zorunlu olduğu kanaatindeydi. Sosyalist mücadeleye neredeyse yarım yüzyılı bulan katkısıyla tarihsel bir kişilikti. Birleşmede tarihsel bir misyon üstlenmesi gerektiğine inanıyordu. 7 Ekim 1987'de, Brüksel'de düzenlenen bir basın toplantısıyla TİP ile TKP'nin Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) adıyla birleştiğini açıkladı. Behice Boran, son görevini yerine getirdikten üç gün sonra, 10 Ekim 1987'de 77 yaşında sürgünde hayata gözlerini kapadı.

Gökhan Atılğan

KAYNAKÇA

A.Ü. DTCF Personel Arşivi, **Behice Boran Dosyası**.

AKEKMEKÇİ, TUBA VE TUĞBA YILDIRIM (ed.), **Behice Boran'ın Mektupları I**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

AKEKMEKÇİ, TUBA VE TUĞBA YILDIRIM (ed.), **Behice Boran'ın Mektupları II**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

ATILGAN GÖKHAN, **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı**, 3. basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2019.

BAYINDIR, GÜZELLÂ, **Akıntıya Karşı Behice Boran**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2009.

BERKES, NİYAZİ, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

BORAN, BEHİCE, "Geriyeye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji", Çev. Raşit Kaya, **Bilim ve Sanat**, S. 84 1987, s. 30-36.

BORAN, BEHİCE, **İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası**, İstanbul, Bilim Yayınları, 1975.

BORAN, BEHİCE, Yay. Haz. Esen Günseli Andaç Atalay, **Mektuplar, Günlükler, Şiirler, Bir Hikâye**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2020.

BORAN, BEHİCE, **TBMM 686 numaralı Zat ve Sicil Dosyası**.

BORAN, BEHİCE, **Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1945.

BORAN, BEHİCE, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1970.

BORAN, BEHİCE, Yay. Haz. Nihat Sargın , **Yazılar, Konuşmalar, Savunmalar** [3 Cilt] İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2010.

ESENEL, MEDİHA, **Geç Kalmış Kitap**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1999.

KASAPOĞLU, AYTÜL, **60 Yıllık Gelenek: DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999.

MUMCU, UĞUR, **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995.

SARGIN, NİHAT, **Son Nefesine Kadar**, İstanbul, Amaç Yayıncılık, 1988.

SERTEL, SABİHA, **Roman Gibi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1987.

URGAN, MÎNA, **Bir Dinozorun Anıları**, İstanbul, YKY, 2002.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/behice-boran-1910-1987/?pdf=5553> adresinden erişilmiştir